

Als een vertaling klaar is voelt het als een huis waarvan ik alle kamers ken

Barbara de Lange in gesprek met Ingrid van der Graaf

Barbara de Lange (1954) studeerde filosofie en kunstgeschiedenis en vertaalt literaire fictie en non-fictie uit het Engels. Ze was enige jaren redactielid van het vertaaltijdschrift Filter en is docente aan de Vertalersvakschool en bestuurslid van de Vertalersvakschool en het tijdschrift Pluk. Ze vertaalde onder andere werk van Margaret Atwood, George Steiner, John Irving, Simon Schama, Colin Thubron, Donna Tartt, D.H. Lawrence, Michael Ondaatje, Patrick Leigh Fermor, Elizabeth Strout en Virginia Woolf.

Ingrid van der Graaf (1955) volgde de Bibliotheekopleiding en een opleiding tot redacteur. Ze woonde jaren in Portugal en leerde daar de literatuur van dat land kennen. Sinds 2007 behoort ze tot de redactie van recensie-site Literair Nederland en ze was ook redactielid van Zuca-Magazine voor vertaalde Portugese literatuur. Ze volgde enkele jaren de Schrijversvakschool in Amsterdam, maar is vooral een aandachtig lezer van debuterende schrijvers, literaire tijdschriften en vertaalde literatuur. Ze recenseert voor verschillende sites en schrijft wekelijks een column voor Literair Nederland., waarop eerder ook dit interview verscheen. VertaalVerhaal dankt de redactie van deze website voor de toestemming het hier opnieuw te mogen publiceren.

Als een vertaling klaar is voelt het als een huis waarvan ik alle kamers ken

Barbara de Lange is fulltime vertaler en geeft les aan de Vertalersvakschool in Amsterdam. Sinds 1985 vertaalde ze onder meer werk van Margaret Atwood, George Steiner, John Irving, Simon Schama, Colin Thubron, Donna Tartt, D.H. Lawrence en Michael Ondaatje. Vorig jaar werkte ze tien maanden aan de vertaling van *De jaren*. ‘Het boek (550 p.) had ik toen al gelezen’, laat ze opgewekt weten. Ik ontmoette Barbara de Lange bij Grand café Restaurant 1e klas op Perron 2, Amsterdam Centraal. Wat volgde is een gesprek over het bijzondere van het vertalen van Virginia Woolf en vertalen in het algemeen. En waarom iedereen – die iets van de wereldliteratuur wil meekrijgen – de kans moet grijpen om Virginia Woolfs *De jaren* te gaan lezen.

Begin januari verscheen de niet eerder vertaalde roman *De jaren* van Virginia Woolf (1882-1941), bij uitgeverij Athenaeum. Virginia Woolf is geen gemakkelijke schrijfster maar *De jaren* is – naast dat het haar omvangrijkste werk is – met *Mrs. Dalloway* ook haar toegankelijkste werk. Over *De jaren* schreef Virginia Woolf in haar dagboek (*Schrijversdagboek 2 Privé-domein*): ‘Aan niet één boek heb ik ooit zo hard gewerkt.’ Op 30 september 1934 schreef ze het slot van een roman waarvoor ze nog geen juiste titel had gevonden. Twee jaar werkte ze eraan onder de titel *The Pargiters*. Toen het boek zijn voltooiing naderde, overwoog ze het *Here and Now* te noemen of *Sons and Daughters*. Tijdens het herschrijven kwam de titel *Ordinary People* voorbij tot het boek ineens op 11 januari 1935 *The Caravan* heet. Door het uittypen van het manuscript en het (herhaaldelijk) herschrijven van hele stukken, constateert ze dat het boek een ‘samengaan is van het uiterlijke en het innerlijke’. Ruim een jaar voor de drukproeven op 31 december 1936 de deur uitgaan, dient zich op 5 september 1935 de titel *The Years* aan, en de *The Years* blijft het.

Waarom Virginia Woolf en waarom heeft deze vertaling zo lang op zich laten wachten?

‘Ja, het is vreemd dat dit boek zo lang is blijven liggen. Ik denk dat het door de oorlog kwam. Het boek is in 1938 uitgekomen. Daarna werd het meteen in het Frans vertaald, in het Hongaars en Zweeds. Het werd haar best verkochte boek. In Nederland verscheen in 1948 *Mrs. Dalloway* bij Van Oorschot en toen tien jaar niets meer van haar.

Ik ontdekte dat *The Years* nog niet was vertaald en wilde het heel graag doen. Ik ben ermee naar uitgeverij Athenaeum gegaan omdat zij onlangs ook *Mrs. Dalloway* hadden uitgegeven in een nieuwe vertaling. Ze waren direct bereid het uit te geven. *De jaren* is een van de toegankelijkste boeken van haar. Wie bang is voor het werk van Virginia Woolf kan heel goed met *De jaren* beginnen. In *Het Parool* stond dit weekend een lovende recensie van Arie Storm die onder andere ook zei dat het zo’n toegankelijk boek is. Ik vond het heel leuk om te doen, het was een

vertaling om me in vast te bijten. Virginia Woolf is een modernist en schrijvers uit die overgangperiode hebben mijn voorkeur.’

Was het ooit een keuze te gaan vertalen?

‘Het was meer iets wat ik gewoon ging doen. Ik was klaar met mijn studie filosofie en samen met een vriendin zeiden we, we gaan vertalen. Ik heb geen Engels gestudeerd. Na enkele jaren non-fictie te hebben vertaald, kwam pas de literaire kant. Omdat ik de opleiding niet had, vond ik het spannend. Heel lang heb ik gezegd als mensen vroegen wat ik doe: ik vertaal. Pas later werd dit: ik ben vertaler.’

Alsof – als je iets uit passie doet, het leuk vindt – het een dingetje is wat geen naam mag hebben. Haar eerste literaire vertaling was een roman van Margaret Atwood en werd haar aangeboden. Ze deed het met veel plezier en, nadat ze de eerste tijd nog parttime bij een bibliotheek werkte, kon ze al gauw fulltime als vertaler aan het werk.

Voel je je als vertaler gezien en kun je ervan meegenieten als een boek een succes wordt?

‘Ik kreeg het aanbod het eerste boek van Donna Tartt *The Secret History (De verborgen geschiedenis)* te vertalen. Er was in die tijd (jaren negentig) waarschijnlijk meer geld bij de uitgevers want de schrijfster werd voor een week naar Nederland gehaald. Na de etentjes en de presentaties zat de schrijfster maar in haar hotel in Amsterdam. Ze was heel jong nog. Toen ben ik ook een avond met haar op stap geweest. Dat zijn leuke dingen om te doen. Soms denken mensen nog dat het boek er zo maar ‘is’, alsof de auteur op een of andere magische wijze het boek in het Nederlands geschreven heeft. Zelfs sommige recensenten negeren het feit dat het om een vertaling gaat.’

Toch is er tegenwoordig meer aandacht voor vertalers, al blijven de betalingen achter op de prestatie die geleverd wordt en is vertalen zonder een bijdrage van het Nederlands Letterenfonds niet mogelijk. De erkenning is er steeds meer en vertalen wint aan status want zonder vertalers geen toegang tot de wereldliteratuur.

Hoe los je problemen tijdens het vertalen op? Neem je contact op met de auteur en is elke auteur ook bereid mee te denken?

‘Ik spaar de lastige, de problematische dingen altijd op en als ik er op geen enkele manier achter kan komen wat het is, neem ik contact op met de auteur. Bijvoorbeeld over een bepaald woord en hoe het gebruikt wordt. In het laatste boek van Anne Tyler dat ik vertaalde, lag er iets onder de struiken in de tuin, iets dat op ‘a diploma’ leek, een diploma dus. Het stuk ging over een waterpomp die in een kelder stond waarvan de slang uitkwam op de tuin en dan opeens ligt daar een diploma onder een struik. Ik begreep er niets van. Vreemd was dat, en ik vroeg me af of dat erbij hoorde want binnen de context van het verhaal paste het niet echt. Maar haar reactie was, ”Ja, hoor, daar leek die slang op, een diploma met een lintje erom, gewoon.” Vaak kunnen auteurs zich niet helemaal voorstellen waar het probleem zit. Bij woordgrappen zocht ik vroeger wel eens eerst een provisorische oplossing, maar dan is het lastig om daar

later los van te komen en een betere oplossing te vinden. Tegenwoordig laat ik het open en houd het in mijn achterhoofd om er later nog eens rustig naar te kijken.’

Hoe werkt dat bij een overleden auteur, zoals van *De jaren*?

‘Ik leg wel eens een fragment voor aan een collega om te zien hoe die het interpreteert. En verder is het ook een kwestie van zoeken. Virginia Woolf gebruikte vaak woorden in een oude betekenis, die niet meer zo bekend is, ook niet in haar eigen tijd. Als een woord in meerdere betekenissen voorkomt of in het Engels andere associaties heeft, moet je kiezen en kun je het alleen maar benaderen. Wat ik ook doe is veel lezen over de auteur, haar achtergrond. Woolf las Frans maar heeft jarenlang Proust niet durven lezen hoewel haar hele omgeving er weg van was. Ze was er een beetje bang voor, en toen ze hem uiteindelijk las vroeg ze zich af wat er voor haar nog te doen viel: hij had voor haar gevoel precies gedaan wat zij ook wilde. In *De jaren* zie je ook de invloed van Proust, of misschien beter: dezelfde affiniteit met herinnering en tijd als Proust had. Een andere invloed of affiniteit zie je bij Tolstoj. Woolf had Russisch geleerd en meegewerkt aan vertalingen van Tolstoj en Dostojevski. Het oorspronkelijke idee voor dit boek – met essays tussen de hoofdstukken door – komt van Tolstoj’s *Oorlog en vrede*. Dat vind ik dan erg interessant maar ik heb er verder niet zoveel aan. Ik kan er niets van gebruiken, wel draagt het bij aan een algemeen inzicht, het werkt als een soort bedding voor het vertalen. Ik heb ook altijd iemand die meeleeft. Die dingen ziet die ik over het hoofd zie. En ik begin elke dag met de tekst terug te lezen van de vorig dag.’

Is vertalen het opnieuw vertellen van het verhaal en hoe vrij ben je in het vertalen?

‘Nee, opnieuw vertellen wordt al gauw parafrazeren. Maar dat verschilt per taal waaruit vertaald wordt. Als je een taal hebt waarbij de zinsbouw totaal anders is dan wordt het meer een hervertellen. De Engelse taal staat natuurlijk veel dichterbij het Nederlands dan bijvoorbeeld het Chinees. Het zou heel interessant zijn te weten wat de fundamentele verschillen zijn tussen het vertalen uit verschillende talen. Ook bij het Italiaans, [waaruit ze in het begin ook heeft vertaald Iv/dG], is het noodzakelijk de zinsopbouw los te laten. Bij het Engels ook wel, maar minder. En bij Woolf moet je altijd weer goed kijken naar de originele woordschikking binnen de zinnen, omdat ze daar een bedoeling mee heeft, het is een aspect van haar stijl, net als de vele herhalingen en alliteraties in haar werk, daar wil ik dan wel aan vasthouden. In een drukproef zie ik meestal pas waar het te veel of te geforceerd is en waar het eruit kan.’

Hoewel een vertaler niet het verhaal opnieuw hoeft te vertellen, blijven er dingen net zo in het hoofd van de vertaler spelen als bij een auteur. Het zoeken naar de vertaling van een uitdrukking kan blijven doorspelen tot er zich de beste vorm aandient, dat kan zijn als bij ingeving, zoals ook een auteur zijn tekst wikt en weegt.

Het schijnbaar hoogste wat je kunt bereiken als vertaler (schreef een recensent over de vertaling door Erwin Mortier van *Between the Acts*) is dat de Nederlandse lezer vrijwel hetzelfde leest als de Engelse lezer.

‘Eigenlijk is dit onmogelijk. De beleving van een woord is in iedere taal verschillend. Het effect op een lezer in de jaren dertig is sowieso anders dan op die van nu, ook bij Engelse lezers. Ik begrijp dat die recensent de vertaler een compliment wilde maken maar het klopt niet. Natuurlijk streef je er wel naar om een boek in vertaling dezelfde waarde mee te geven, en de zinnen moeten natuurlijk lezen alsof ze in het Nederlands zijn geschreven. Maar als het boek exact hetzelfde effect op de Nederlandse lezer moet hebben als op de Engelse dan zou je wat ze noemen een Hema-vertaling moeten maken en alles moeten vernederlandsen. De plaats- en straatnamen krijgen dan Nederlandse namen en een muffin wordt een bitterkoekje of zoiets.

Een voorbeeld: onlangs was er tijdens de Schwob-Leesclub van *De jaren* onder leiding van Elsbeth Etty een jongen die bepaalde dingen miste in het boek. Hij had in het laatste hoofdstuk (dat in de jaren dertig speelt) wel meer willen weten over de oorlogsdreiging. Maar ik denk dat die er voor de lezers destijds, die er middenin zaten, duidelijk in aanwezig was, terwijl die dreiging voor de jonge lezer van nu (ook de Engelse) minder duidelijk is.’

En dan, als het boek vertaald is, hoe dicht ben je het verhaal en de schrijver dan genaderd?

‘Als een vertaling klaar is voelt het als een huis waarvan ik alle kamers ken. Dan is het consistent. Het voelt heel eigen en bij een boek als dit, waarin de auteur echt het hele boek lang met één stem spreekt, in een heel bewust gekozen stijl, zou ik ook niet met iemand anders kunnen samenwerken.’

Na het afronden van een vertaling volgt het afstand nemen en komt er weer ruimte voor nieuwe projecten. Barbara de Lange kan zich erop verheugen in de toekomst nog meer modernisten te vertalen, en noemt Henry Green. Ook het her(ver)talen van *Jacob's Room* en *To the Lighthouse* van Virginia Woolf staan op haar lijstje.